

Voorzitter De Hollandsche Molen waarschuwt in maart 1939: 'Let op uw Saeck'

Molens waren slachtoffers en helden tijdens de Tweede Wereldoorlog

In mei is het 75 jaar geleden dat ons land volledig was bevrijd van de Duitse overheersing. Voor zover de corona-crisis dit toelaat wordt dit uitgebreid gevierd. Hoe verging het de molens in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog? In zekere zin waren zij slachtoffer en held. Enerzijds werden er zo'n 250 in meer of mindere mate beschadigd of zelfs vernield, terwijl anderzijds molens voor menigeen levensreddend waren, vooral gedurende de hongerwinter. Zo wisten veel korenmolenaars onder moeilijke omstandigheden meel te malen voor de hongerende bevolking. Op deze pagina's enige voorbeelden van beide 'rollen' die de molens vervulden.

TEKST: ED VAN GERVEN

Bij het begin van de oorlog hier in 1940 telde Nederland nog zo'n 1500 molens. De strijd voor het molenbehoud was nog in volle gang. De molenbeschermers, met aan het hoofd de in 1923 opgerichte vereniging De Hollandsche Molen, deden er alles aan om molens hun economische en waterstaatkundige betekenis te laten behouden. Voorzitter Van Tienhoven voegde in maart 1939 tijdens de Algemene Ledenvergadering nog een argument voor het molenbehoud toe: "In tijden van oorlog, (...), dringt als vanzelf de gedachte naar voren, dat windkracht door geen menselijke inmenging is tegen te houden en de kwetsbaarheid van de molens, die overal in den lande verspreid zijn, is heel wat geringer

dan de gecentraliseerde kracht van elektriciteit. Ook de zekerheid der drijfkracht, verkregen uit producten als buitenlandse olie en steenkool, die slechts voor een klein deel in tijden van oorlog ter beschikking zijn, is aan grooten twijfel onderhevig. Nederland let op uw Saeck! Onoordeelkundige verdwijning van molens zal in moeilijke dagen ten zeerste worden betreurd."

OLIE

Al in het eerste bezettingsjaar bleken deze woorden maar al te waar. Zo kregen bijvoorbeeld molenaars die een



De standermolen in Scherpenzeel na de gevechten in mei 1940.
(Foto: J.C.W. Massink, Doetinchem Bron: Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers)

maalvaardige molen hadden met een motor geen olie meer voor hun motor en werden ruim 240 korenmolens die buiten gebruik waren hersteld en gemoderniseerd. Voor deze opknabbeurten werd ook geld vrijgemaakt. Er speelden gedurende de oorlog naast deze nog vele andere factoren een rol die maakten dat wind- en waterkracht steeds belangrijker werden en dat bleek vooral aan het eind van de oorlog van levensbelang.

MEIDAGEN 1940

Wat vaak enigszins onderbelicht blijft zijn de molens die aan het begin van de oorlog in de meidagen van 1940 werden vernield of ernstig beschadigd. Ruim 10 molens werden slachtoffer. Zo brandde De Distilleerketel in Rotterdam-Delfshaven af tijdens de strijd om de Maasbruggen. Bij de Duitse opmars richting de Grebbe-linie gingen molens in Hoogland, Woudenberg en Achterveld verloren. De standerdmolen in

Scherpenzeel raakte zwaar beschadigd. Opmerkelijk bij de gevechten om de Grebbeberg was dat de Binnenmolen (ook wel Panoramamolen genoemd) in Rhenen ongeschonden bleef terwijl het stadje grotendeels in puin lag. Een andere opvallende 'overlever' in die dagen was de Noordmolen in Rotterdam. Zijn directe omgeving brandde tijdens het tragische grote bombardement op 14 mei volledig af, maar de molen doorstond de vuurzee, doordat de molenaar de molen 'vonken liet malen' (door de wieken te laten draaien zorgden de luchtwervelingen ervoor dat het vuur op afstand bleef)



Een groot deel van Rhenen werd verwoest bij de slag om de Grebbeberg in mei 1940. De Binnenmolen bleef nagenoeg onbeschadigd.
(Foto: Beeldbank WO2-NIOD)

SLACHTOFFERS

De meeste molenslachtoffers vielen in 1944/1945 en dan vooral in het zuiden van het land, het noorden van Limburg en het oosten van Noord-Brabant. Vooral in de maanden na de operatie Market Garden in september 1944 werd er lange tijd hevig gevochten in de zuidelijke provincies. Hierbij werden ruim 110 molens beschadigd en vernield. Een van de bekendste molens die tijdens Market Garden in de vuurlinie stond en ernstig werd beschadigd was de molen Sint Antonius in Eerde. In Molens 129, september 2018, is hier uitgebreid op ingegaan.

Minder bekend is dat ook de Houthuizer Molen in het Limburgse Lottum het oorlogsgeweld niet overleefde. Terugtrekkende Duitse soldaten bliezen de molen op 22 oktober 1944 op. Ook de Nooit Gedagt in Woudrichem was dit lot



De Houthuizer Molen in Lottum eind oktober 1944 nadat terugtrekkende Duitsers de molen hadden opgeblazen en in mei 2009 bij de opening van de gerestaureerde molen. (Foto's: Stichting De Houthuizer Molen en Ton Verstraelen)



De terugkeer van de Nooit Gedagt in Woudrichem was een kwestie van wel zeer lange adem. Reeds in 1972 ontstond het initiatief, maar pas in 1988 kwam er voldoende geld voor beschikbaar. In 1990 werd met de herbouw begonnen. Het duurde vervolgens tot 31 mei 1996, voordat de officiële opening een feit was.

Het was de dorpsraad van Lottum die in 1998 het initiatief nam om de Houthuizer Molen te laten herrijzen. Het duurde tot 2007 vooraleer er voldoende geld was om met de herbouw te beginnen. Op 9 mei 2009 tijdens Nationale Molendag werd de molen officieel in bedrijf genomen.

De Sint Antonius Molen in Eerde is van dit rijtje de molen die het laatst zijn nieuwe leven begon.

beschoren. Daar brachten de Duitsers op 21 april 1945, dus vlak voor het einde van de oorlog de molen, vermoedelijk vanwege zijn strategische ligging op de verdedigingswerken van de vestingstad Woudrichem, tot ontploffing.

HERBOUW

De meeste van de 250 (zwaar) beschadigde en vernielde molens werden na de oorlog niet meer herbouwd. Een trieste balans, maar er waren ook lichtpunten. Een tiental molens keerden wel terug, en dat was vooral te danken aan lokale initiatieven. Onder dat tiental de drie bovengenoemde molens.



De molen in Doesburg werd opgeblazen door de Duitsers half april 1945. Buurtbewoners maakten van Duitse uniformen een grote pop en hingen die aan de molenwiek. Het opschrift luidt: Geef Seijs in onze handen, zullen wij hem verbranden. Met 'Seijs' wordt bedoeld A. Seyss-Inquart, Rijkscommissaris van de Duitsers in bezet Nederland. (Foto: Beeldbank WO2-NIOD)



KLM. FOTO COPYRIGHT 15776

Apr 1940

"WIR DANKEN UNSEREM FÜHRER!"...



KLM. FOTO COPYRIGHT 16367

Juli 1945

Een foto van de Noordmolen en zijn directe omgeving in Rotterdam van april 1940 (boven) en vanuit dezelfde positie een opname uit juli 1945. Tussen beide beelden schreef iemand een veelzeggend commentaar: "Wir danken unserem Führer!" (Foto's: Archief De Hollandsche Molen)



Molen Sint Antonius in Eerde in 1944 na operatie Market Garden en in 2011 bij de feestelijke heringbruikstelling. (Foto's: Stichting Eerdsche Molen en J. van Geffen)

OPROEP: MOLENS IN OORLOGSTIJD

Tijdens het samenstellen van dit artikel kwamen grote, en minder grote gebeurtenissen uit de bezettingstijd voorbij, die zich in en rondom molens afspeelden. Met name ook lokale verhalen die in een aantal gevallen zeer ingrijpend konden zijn voor de plaatselijke bevolking. Verhalen over bijvoorbeeld onderduikers in molens of over molens die onder moeilijke omstandigheden bleven draaien voor waterbeheersing of voedselproductie. Deze waren niet in te passen in dit artikel. De redactie vroeg zich af of er meer van dit soort verhalen bij onze leden bekend zijn. Heeft u zelf een verhaal of kent u verhalen over dit soort lokale gebeurtenissen, stuur deze dan op naar dhm@molens.nl of per post naar De Hollandsche Molen, Zeeburgerdijk 139, 1095 AA Amsterdam. Wilt u hierbij uw contactgegevens vermelden voor eventuele vragen naar aanleiding van uw ingezonden stuk.



Opname van de Venbergse Molen in Valkenswaard uit 1938.
(Foto: Archief De Hollandsche Molen)

In 2001 werd een stichting opgericht die dit doel nastreefde. Na een langdurige aanloop met veel discussie over de rijksmonumentstatus van de molen, werd uiteindelijk in 2009 begonnen met de restauratie. Op 17 september 2011 werd de molen officieel in bedrijf genomen. Drie jaar later werd het Geronimo-museum onder de molen ter herinnering aan de strijd rond de molen, geopend.

MOLENS IN DE HONGERWINTER

In het najaar van 1944 verslechterde de situatie in het deel van Nederland dat nog was bezet. Dit kwam vooral doordat de kolenaanvoer vanuit het zuiden door het front was afgesneden. Ook de spoorwegstaking veroorzaakte

grote transportproblemen. Brandstofschaarste en elektriciteitsproblemen zorgden ervoor dat (zoals Van Tienhoven in 1939 had aangegeven) de grote meelfabrieken stil vielen. De betekenis van de molens en de kleine maalderijen nam hierdoor nog meer toe.

Er zijn vele voorbeelden te noemen waar molens werden ingezet om de bevolking van voedsel te voorzien. Zo werd in april 1945 de molen in het Utrechtse Groenekan ingezet om graan te malen, dat door een schipper, met gevaar voor eigen leven, was aangevoerd vanuit het noorden. De molen was nagenoeg dag en nacht in bedrijf. Er kon daar ook met een zuig-gasmotor gemalen worden maar dat werd steeds

moeilijker vanwege het stijgende waterpeil, veroorzaakt door de inundaties die in de omgeving door de Duitsers waren uitgevoerd.

Ook de watergedreven molens leverden een belangrijke bijdrage. Door de Venbergse Molen in Valkenswaard werd eind 1944 zes weken lang in een drieploegendienst dag en nacht gemalen. In die periode was de waterstand van de Dommel extreem hoog waardoor de productie opliep naar maar liefst 500 kilogram meel per uur.

Bron:

Gerrit Keunen: *Molens en malen gedurende de Tweede Wereldoorlog*, uit *Jaarboek Monumentenzorg. Monumenten en oorlogstijd* (1995)